

САВРЕМЕНА СРПСКА ЛЕКСИКОГРАФИЈА
У ТЕОРИЈИ И ПРАКСИ
(колективна монографија)

Уредник:
РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ

Београд
2014

Ненад Б. Ивановић

Институт за српски језик САНУ

РАЧУНАРСКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ У СРПСКОЈ
ЛЕКСИКОГРАФИЈИ
(могућности и перспективе)

0. Нацрт

У овом поглављу се говори о улози рачунарских технологија у процесу израде описних речника. Разматрају се главне предности дигитализације лексикографског рада, како у домену обраде језика у речнику, тако и у домену представљања обрађених информација корисницима. Заступа се теза да ће лексикографски рад у будућности бити далеко интерактивнији, усмеренији на актуелно језичко стање и више окренут специфичним потребама и захтевима корисника.

У складу са овим, поглавље је подељено на три тематске целине.

У **првој целини** се разматра појам *електронског корпуса* као основе лексикографског рада у будућности. Описују се основне карактеристике корпуса и говори о његовој припреми за лексикографски рад.

У **другој целини** се на конкретним примерима описују технике рада са електронским корпусом, а покреће се и питање односа између традиционалне и корпусне израде описног речника.

Коначно, у **трећој целини** поглавља говори се о новим начинима представљања језичких информација у електронском речнику, као и о разним новим могућностима које електронско издање описног речника пружа корисницима.

1. Увод

У настојању да пружи речник који ће истовремено бити и савремен и доследан језику кога описује, лексикограф се нужно мора срести са

* nenad.ivanovic@isj.sanu.ac.rs

бројним проблемима, како у вези са лексичким материјалом који обрађује, тако и са начином његовог представљања. Како регистровати и обрадити нове речи и значења која се у језику свакодневно јављају (и, са тим у вези, како бити сигуран да речничке дефиниције одговарају *свим случајевима* употребе неке речи у језику)? Како, и у којој мери, представити засебне лексичке, фразеолошке, па чак и синтаксичке обрасце специфичне за поједине функционалне стилове, нпр. за административни или научни стил? Да ли речник треба да садржи лексичке форме које су типичне за неформалне регистре, нпр. за разговорни језик, интернет-комуникацију, СМС поруке? Да ли у обраду треба уврстити статистичке информације о заступљености речи у целини лексичког фонда, или емпиријски установљене судове о њиховој употреби до којих се у међувремену дошло у науци? Још важније, да ли, и у којој мери, треба организовати речничку дефиницију према новим типовима лингвистичких информација? Да ли речник треба да се прилагоди новим групама корисника, да постане мобилнији (доступан на паметним телефонима, нетбук и таблет уређајима, интернету) и интерактивнији (да омогућује сложене претраге свог садржаја, разне лексичке и граматичке вежбе, квизове о употреби појединих речи и сл.) – жртвујући при том своју форму, па и методологију, већој доступности и информативности?

У покушају да одговоре на ова питања, лексикографи развијају бројне стратегије скупљања, чувања и обраде језичког материјала које су засноване на рачунарским технологијама. Могућности примене рачунара у лексикографији су бројне, а њихов заједнички циљ је да осавремене и побољшају лексикографски рад и приближе га специфичним захтевима корисника. Стога у делу који следи дајемо преглед улоге рачунарских технологија у састављању речника, као и њихову могућу примену у српској описној лексикографији.

2. Електронски корпус

У излагању о улози рачунара у лексикографији полазимо од појма *електронског корпуса*, који чини основу свих савремених метода истраживања језика и његове речничке обраде.

2.1. *Дефиниција корпуса*. Под овим појмом обично се подразумева велики скуп текстова (*нагомиланих у толикој мери да превазилазе границу индивидуалног поимања*), *похрањен у електронском формату, који репрезентује један језик (или неки његов део) и омогућује његово истраживање кроз различите видове рачунарских претрага: учесталости појављивања неке речи, сагледавање различитих контекста њене употребе, проверу лингвистичких хипотеза (нпр. о продуктивности одређених творбених*

типова) и сл. За разлику од речничке грађе на листићима, која пружа сликовите примере типичне употребе речи, резултати корпусне анализе су: *емпиријски*, одн. засновани на стварним обрасцима језичке употребе у стварним ситуацијама; *обухватни*, одн. везани за све контексте употребе неке јединице у језику; и *статистички мерљиви*, одн. са фреквенцијом коју је могуће измерити и упоредити са статистичким резултатима о језичким јединицама у истом или у другим корпусима. Из овог разлога, електронски корпус показује како писци и говорници једног језика заиста користе његове лексичке, семантичке, синтаксичке и друге потенцијале, и стога омогућује проучавање језика у његовој актуелној употреби – а не у равни претпоставке, интуиције или општих, формализованих знања о језичком систему.

2.2. *Основне одлике лексикографског корпуса.* У лексикографији, при формирању електронског корпуса као главни задатак поставља се пописивање што разноврснијег језичког материјала. Што је корпус разноврснији, то је више у стању да представи употребу речи у различитим ситуацијама у којима се могу наћи говорници тог језика, као и да покаже однос између језичких активности и саме лексичке структуре коју представља. У зависности од количине лексички диференцијалних случајева употребе језика које садржи може се говорити о већој или мањој *репрезентативности* електронског корпуса, односно о његовој способности да представи лексичку структуру језика у различитим социјалним контекстима.

У анализи репрезентативности неког корпуса и његовој употребљивости за израду описног речника обично се узимају у обзир два чиниоца: *обим* и *структура*.

а. Обим корпуса мери се бројем речи које су у њему употребљене. Те речи се називају *токени* (према енгл. token, „објекат који представља (језичку) вредност”). Тако је нека одредница (нпр. им. *кућа*) у корпусу представљена са 859.000 токена у облику ном. јд., 168.000 токена у облику инстр. јд., 12.000 токена у облику вок. јд. итд. Да би одређени скуп текстова функционисао као стандардни лексикографски корпус, потребно је да обухвати не само већину речи једног језика (укључујући и оне ретке, архаичне, жаргонске и др.), већ и већину комбинација њихових токена. Другим речима, корпус би требало да потврди нпр. сва значења инструментала или вокатива у савременом језику, да попише све типове допуна глагола одређене семантичке групе, па чак и да пружи приказ свих могућих начина на који се логички повезују речи у стандардном језику. Да би ово било оствариво, потребно је да корпус броји између 10 милиона и 100 милиона токена.

Међутим, само обим корпуса не гарантује да ће он бити репрезентативан за један језик. Навешћемо један пример. На основу увида у лексичку

грађу за Речник САНУ (6–8 милиона листића, у просеку 10 речи по листићу) може се закључити да би се, њеном дигитализацијом, добио корпус већег обима (око 60–80 милиона токена); док би дигитализацијом извора те грађе (књига, часописа и збирки речи из којих су издвојени примери) овај корпус био још већи, и бројао би око 150 милиона токена. Међутим, лексикографи који раде са овим материјалом свесни су проблема који прате израду Речника САНУ чак и уз тако обимну грађу, пре свега недостатка нових речи и значења. Све изложено говори о томе да не постоји „ограничени” или „затворени” корпус, већ да се мора водити рачуна о његовом сталном богаћењу новим типовима текстова.

б. Из овог разлога, при формирању (и проширивању) стандардног електронског корпуса лексикограф пре свега треба да води рачуна о његовој структури. Структура корпуса прати језичку варијацију на два плана: *ситуационом* и *лингвистичком*. Ситуациона варијација језика везује се за појам *регистра* (као главног чиниоца његове дискурзивне диференцијације), док се лингвистичка варијација везује за појмове *дијалекта* (као чиниоца регионалне диференцијације језика), *социолекта* (као вида његове социјалне диференцијације) и *хронолекта* (као облика хронолошки специфичне употребе језика). Структурирање корпуса (односно избор који текстови се у њега уносе, којих аутора, и у ком процентуалном односу) подразумева анализу и процену свих набројаних типова у оба плана језичке варијације, што овај посао убраја међу најсложеније лексикографске задатке.

2.3. *Појам регистра и његов значај за структурирање корпуса у лексикографији*. Од свих елемената структуре електронског корпуса највише пажње привлачи појам *регистра*, који се уједно и најмање узима у обзир при изради стандардних речника и анализи језичких појава. Стога ћемо му овде посветити нарочиту пажњу.

Појам регистра се заснива на увиду да свака језичка активност која се одвија у друштву и има типични број учесника, типично окружење и карактеристичну комуникативну функцију (нпр. телефонски разговор, предавање, писање песме, свађа) – поседује одређена инваријантна обележја, која се очитују и на плану лексике. Да бисмо ово илустровали, доносимо следећа два примера:

1.
 „Који си ти?”
 „Путник из далеке земље, и ваш друг.”
 „Ако си наш, треба да се побратимиш са
 мном, ако желиш срећан да будеш.”

(В. С. Караџић, *Српске народне припо-
 вијетке*, стр. 120)

2.
 Морам да опишем, морам да опишем
 [дете које је блузу скинуло]
 Морам да опишем.
 Извини, стани. Морам да опишем про-
 сечни, овај, просечно свирање деце у
 музичким школама које ја...
 [еј, из тога надпросечно свирање]
 ... значи коме свако јутро у девет
 ујутру кад сам ја, онако, најгоре могуће
 расположена за рад...

(Анонимни испитаници,
 одломак разговора,
 12.11.2008).

Иако оба примера упућују на исту ситуацију: дијалог између две одрасле особе једнаке по друштвеном и социјалном статусу, јасно је да се ради о два различита регистра. У првом примеру, реч је о дијалогу уклопљеном у оквир наративног стила, док други пример представља транскрипт спонтаног разговора. За лексикографа је важно да ове разлике задиру и у лексичко-граматичку структуру језика: док се први дијалог реализује према конвенцијама књижевног текста, другим примером доминирају: употреба модалног глагола *морати* у конструкцији да+презент са значењем *требати*; глагола *значити* у 3. л. јд. презента у служби закључне речце; прид. заменице *овај* у м. роду као поштапалице; прилога *онако* у служби коментара ситуације итд.

За разлику од конвенционалне лексикографске анализе, корпусна анализа текста омогућује да се у речнику издвоје и групишу диференцијалне језичке одлике различитих регистара. Тако се нпр. одређени прагматички елементи (употреба глагола претежно у одређеном виду, употреба појединих модалних или каузалних глагола, коришћење појединих типова метафора и сл.), као и специфична семантика појединих речи (глагола *моћи*, *хтети* и сл.) могу приписати регистру јавног политичког говора. Прагматичко-семантички елементи употребе језика могу се везати и за контекст различитих језичких ситуација (монологска / дијалогска форма комуникације, чињеница да се разговор (не) води са намером да буде објављен, штампан итд.). Свим овим сазнањима знатно се могу прецизирати информације о значењу и употреби речи које се дају у описном речнику.

Из овог разлога, структурирање електронског корпуса, поред текстова који репрезентују различите функционалне стилове (језик књижевности, језик штампе), домене употребе (поезија, проза, драма итд.), као и дија-

лекатску, хронолошку и социјалну варијацију (нпр. збирке народних речи са различитих дијалекатских подручја, књижевност и периодика ранијих раздобља, стручна и научно-популарна литература), треба да обухвата и поделу језика према регистрима.

То конкретно значи да се у корпус, поред књижевних, стручних, новинских и др. морају уврстити и текстови који репрезентују различите ситуационе употребе језика, као што су нпр. транскрипти дијалога (нпр. јавних дискусија, интервјуа, састанака, разговора и сл.), монолога (нпр. предавања, презентација, реклама, јавних обраћања, ТВ и радио емисија и сл.); или примери „непрофесионалног” писања и кореспонденције (нпр. (не)формална писма и имејлови, студентски радови и есеји, писмени испити итд). Поред овог, структурирани корпус би требало да обухвати и шири план демографских варијација (употребу говорног/писаног језика у односу на социјално порекло говорника, њихов друштвени статус, узраст, порекло и занимање њихових родитеља, професионалну и етничку припадност и сл.).

2.4. *Претраживање корпуса.* Корпус се не претражује директно (непосредним читањем текстова) већ коришћењем програмских алата за његову претрагу. Ти алати (називају се и *конкорданцери*) обезбеђују тренутни одговор на постављени упит. Одговор на корпусни упит који је унет у поље за претрагу типично се даје у облику *конкорданци*, односно тражене информације (нпр. лексема *повремено*) са њеним левим и десним контекстом. При оваквом упиту, имамо могућност да класификујемо добијене резултате на разне начине: према специфичним речима или фразама са којима је тражена лексема у вези, према њеном граматичком понашању итд.

Такав резултат се назива „преглед кључне речи у контексту” и може се видети на слици 1:

Search: повремено		Sample: 1		Wordlist
Configure Corpus (Alt+F1)		повремено [100] (Alt+F2)		
1	ни због књижевности. Оне године сам живео у Паризу.	Повремено	сам му се јављао преко телефона. Он мени, никад, у	Naivna
2	о црну прилику свештеника са епитрахијем око врата.	Повремено	засија сунчев одблесак са златног крста у његовој р	SRPSKA_Tf
3	но преко њихових глава. Био је топал јесењи дан.	Повремено	зашуми сухо храстово лишће и ветар нанесе понеки ли	SRPSKA_Tf
4	вас мука спопадне. Било је лешева од пре десет дана.	Повремено	дуне ветар са врха и нанесе кужан задах. Тек сад	SRPSKA_Tf
5	а сунце скићи... А уста нам се залепила од жеђи.	Повремено	смо гађали цело послеподне. Рајко је јечао и тек би пр	SRPSKA_Tf
6	мачка Ал пошто дизање утега није шала, нити играчка	Повремено	се враћају у околину Пљеваља Где све, ко и обично, и	Kako
7	рскали су наши разређени редови као сапунски мехур.	Повремено	би блеснуо у грудима раси инат. Неки веле - јунашто	SRPSKA_Tf
8	о је могуће јаче и урла слатке шлагере своје младости.	Повремено	изводи и нешто слично брундању, као, баш му прија	Beleske
9	древени али милим успоменама ране наше младости.	Повремено	чуо се бат задоцнелих пролазника, иначе владао је по	Sabrane_prij
10	апала низ браду и чупаве груди које се надимале.	Повремено	неко тешко, болесно и неправилно дисање подрхтавали	Sabrane_prij
11	дугачке колоне копа. Облаци прашине вихоре око нас.	Повремено	чујем јаук оних из копа. Скренуо сам пажњу шоферу д	SRPSKA_Tf
12	дински и Дубровачки) и да непрекидно кружи падином.	Повремено	, у ранија доба, као да је настајала да ромакне навише	Dogcol
13	так дима и прашине, као да горе цистерне петролеума.	Повремено	суне пламен од разорних граната рововских топова или	SRPSKA_Tf
14	борба. Штрчао је звоник цркве, као да вапије за помоћ.	Повремено	допире снажан замах пушчане ватре, а ваздух пара ш	SRPSKA_Tf
15	јоравили на нас. Нико од нас не сме главу да промоли.	Повремено	запрашти митраљез. Покушавали су гранатама да нас	SRPSKA_Tf
16	од прашине и дима. Одатле су баш и допирали пуцњи.	Повремено	се извије у висину таман стуб дима, од неке разорне.	SRPSKA_Tf
17	аку се сакрила киша, Док кроз тишину плушкове речи	Повремено	, с ветром, на слух налећу. У ЛЕТО и У ЗИМУ У лето, Како	Kako
18	и је остале читав... Мисле људи о свем и свачем.	Повремено	заостане потпоручник Александар и почне: - Ух, за	SRPSKA_Tf
19	Али ваљда неко води рачуна о нама, умирујемо себе.	Повремено	писне кроз ваздух неки залутали куршум, колико да у	SRPSKA_Tf
20	ла и поред огромних количина кинина које сам узимао.	Повремено	би се река изливала и у куће доводила војску пацова ки	Moji
21	вови, те мало убрзасмо. Застајали смо све чешло.	Повремено	се чују пуцњи пушака. Некуда десно гађала је једна ба	SRPSKA_Tf
22	у и недогледну равну површину. А море је шумело.	Повремено	би налетели на обалу пенушасти кратки таласи, као да с	SRPSKA_Tf
23	е чује шум тешких камиона, који довлаче муницију... А	повремено	севне муња и из даљине допре потмула грмљавина. О	SRPSKA_Tf

Сл. 1: Конкорданце лексеме *повремено* у неанотираном корпусу 135 дела српске књижевности: леви контекст, циљна реч, десни контекст, извор.

Поред оваквих, једноставних претрага, корпус даје могућност и за сложеније упите (нпр. о свим наставцима неке речи, о начину реализације одређених синтагми и сл). Такви упити по правилу се изводе коришћењем *регуларних израза*.

Иако регуларни изрази могу бити различити за различите конкорданцере, принцип њиховог функционисања је исти. То су скупови математичких симбола који се комбинују са природним језиком и тиме омогућавају програму да у корпусној претрази изврши неке додатне функције, нпр. да издвоји и излиста одређене морфолошке карактеристике тражених лексема.

Навешћемо један пример. Рецимо да нас занимају специфичности употребе лексеме „човек” у њеној екавској и ијекавској варијанти. Наш корпусни упит ће представљати следећи регуларни израз:

[Чч]ове[а-ш]*[[Чч]ов]је[а-ш]*

Овим упитом, од конкорданцера смо затражили да нам излиста све речи које почињу великим или малим словом *ч* (формула [Чч]), налазе се у једној или другој изговорној варијанти (формула „-ове- | -овје-”) и имају различите наставке, нпр. *човеком*, *човјече*, *човеч(ј)и* итд. (формула

„[а-ш]*”). Захваљујући датом регуларном изразу дошли смо у могућност да истражимо везу (ако постоји) између екавског/ијекавског облика ове речи и њене употребе у одређеним падежним облицима код разних писаца српске књижевности.

Пример претраге корпуса путем регуларног израза дајемо на слици 2:

Search: [Ч]ове[а-ш]* [Ч]ове[е-а-ш]*		Sample: 1	Wordlist
1	Ијек с љаволом превратучед. - Од свију живина најбоља - човек, најгора -	човек	. - Човек је тврђи од камена, а слабији од јајета. - Штети је човек вазд Antologija_ni
2	на да би нам било дано да у њима препознамо и сасојетимо човека, на коњу -	човека	? И зашто нам чине још ту неправду да на нас преваљују свој grijех, сипећи из PROLEJCA,
3	а, а остаје само пустиња, и у њој само ова мала, пакосна зверка што се зове -	човек	... Ишли смо даље. Ватре, на којима су ујаче спаљивани турски мртвици, ш Dnevnik_jedi
4	идговора. Очеvidно, није га занимао, то је упитао тек онако, да будемо квит. -	Човек	. Окренуо је главу к мени, с изврним нескаћањем. Поновио сам јасније, слој PROLEJCA,
5	жив ми господи! - Ама јуче је човек продао по двадесет и пет гроша. -	Човек	? У Београд рече? - Усред Београда на пијаци. Продао је Витимир восак п Pripovetke_n
6	не што отуда почеше да доприу запрепаћени узвизи, крици, свехрвини: -	Човече	!... Човече! Тути, убиће те Господ!... Куку! Зар свакар...! Зини, земљо, да сви Necieta_krv
7	емају ни кућа својих, него сједи као закућници у кућама својих ага." човек -	човек	Човешина - манастир испод планине Цера чошни - чохани чултан - покровцај Antologija_ni
8	шт ми није било, здав читав, а после њене грдне, којавицу сам добио." -	Човек	, а не жена. Ал опет, кад боље прошудираш, жена; боља и од тебе, Мацо, и ој KRONIKA_P
9	тако, "ми твој, него мој", они се посвађају, те најпослије жена рекоше човеку: -	Човече	, ако неће бити мој предњак, ја ћу умрети. - Па умри, - одговори јој човек - Antologija_ni
10	и. Сви они мене знају и воле. Мени се одједном одузеше ноге и закова глас. -	Човечне	. аман, човечне - немушто заваљих у шумној паници, скоро глув - па ти су твоји BASTA_SLJ
11	- Човек без заната као кућа без хајата. - По делу се човек познаје. -	Човек	без порока није човек. - Ко људе не слуша, ни човек није. - Тешко је Antologija_ni
12	- Злато је чисто и у прљавој кеси. - Празна кеса тежа од товара. -	Човек	без новаца, пањ без жила. - Са новцем свуд код куће. - Није госпари Antologija_ni
13	- Што човек више живи, више и зна. - Живе ће човек све учинити. -	Човек	без заната као кућа без хајата. - По делу се човек познаје. - Човек бе Antologija_ni
14	учитељ никада пре није на њему видео; корачања мирно, с погнутом главом -	човек	би по самоме томе ходу, по тој погнутој глави, судио да је то заиста неки окор Proza_jaksi
15	Јер није цар умро него човек само -	Човеку	ваља сузу да дамо. И шта је престо, шта ли кр? Druga_pegar
16	надине!... рекох му ја, одобравајући, јер сам осећао истину његових речи. -	Човек	, и кад је много и много преживео, није се највише... - Није, богами, учитељ Proza_jaksi
17	смаковица прождрица, не буди, ниси аждаха да људе гутах, јеси ли човек -	човек	и буди. У сукобци ти красну жену нацифрасту се не мотри; промини је, те не CRNI_BIVO,

Сл. 2: Пример претраге регуларним изразима лексеме *човек* у екавској и ијекавској варијанти и са свим наставцима у неанотираном корпусу 135 дела српске књижевности

2.5. *Припрема корпуса за лексикографски рад.* У претходном одељку видели смо да се корпусима могу постављати различити, више или мање сложени упити. Међутим, овим упитима се, уз тражену информацију, готово увек добија и велика количина нежељеног материјала који се назива „бука”. Тако смо нпр. упитом лексеме *повремено* добили и прилог („повремено зашуми лишће”) и придев у ср. р. јд. („повремено пушкарање”); док смо претрагом регуларним изразом добили не само речи *човек* и *човјек* са различитим наставцима, већ и сложенице (*човјечанство*, *човекоугодници*), присвојне придеве (*човјечи*, *човјешки*), као и апстрактне именице са *чов(ј)ек-* у основи (*човјештво*).

Будући да количина нежељених информација код сложенијих упита често превазилази количину тражених, лингвисти и лексикографи који раде са корпусом развили су различите технике његове припреме, које првенствено имају за циљ да елиминишу „буку” и обезбеде добар одговор на корпусни упит, а затим и да побољшају рад са самим корпусним материјалом.

Корпус се припрема за лексикографски рад *анотацијом*. Анотација је поступак којим се свакој речи у корпусу придају одређене карактеристике – од морфолошких, преко семантичких, па до синтаксичких. Анализом, од-

носно синтезом и рачунарским претраживањем анотираних информација у корпусу долази се до увида у релевантне лингвистичке појаве, значајне за систематску обраду лексике, као и за одређивање типова информација (нпр. за типско дефинисање значења, или за организацију типова информација у речничком чланку).

Три су основне технике анотације корпуса у лингвистици: *лематизација*, *таговање* и *парсирање*. Поред њих, корпус се може анотирати подацима базираним на статистици: о фреквенцији (број појављивања одређене језичке појаве у корпусу), као и о колокацијама, односно о појављивању одређеног језичког контекста неке лексеме у одређеном значењу.

а. *Лематизација* је поступак којим се свакој употребљеној речи у корпусу приписују подаци о њеној врсти, као и о облику у коме се налази. Ако тражимо нпр. све облике заменице *који* (*којем/коме, којег/кога, којему/коме* и сл.), лематизован корпус ће нам их дати у једном упиту, док код нелематизованог морамо да тражимо сваки облик засебно.

б. *Таговање* је поступак којим се структурне одлике речи у корпусу комбинују са семантичким, прагматичким, дискурзивним и другим информацијама у јединствену ознаку. Тагови могу саржавати нпр. морфосемантичке информације о специфичним условима реализације неке речи (нпр. о употреби појединих глагола само у одр. виду), морфосинтаксичке податке о броју допуна одређеног глагола, као и о њиховој врсти (нпр. живо/неживо), информације о појави појединих синтагми или конструкција само у одређеним регистрима, и сл. Тагови могу бити бројни и разноврсни: што их има више, корпус је комплекснији, али и искористивији. Крајњи циљ таговања корпуса оличен је у формализацији језичких података на различитим нивоима њихове реализације.

в. *Парсирање* је поступак којим се свакој речи у корпусу придају синтаксички подаци о њеном месту и функцији у реченици.

Анотацију корпуса најбоље је вршити ручно. Међутим, пошто је код већих корпуса немогуће ручно анотирати језички материјал, његова припрема се врши и машински, коришћењем специфичних програма за ту намену (ови програми се такође називају *електронским* или *машинским речницима*). Због појаве бројних системских грешака, код машинске анотације неопходно је лично проверити анотирани материјал.

Електронски корпус Теодосија Хиландарца

Изворни текст Конкорданције Колокације Фреквенцијски речник Упутство за употребу

дело Житије светого Саве страна 3

избор дела
Житије светого Саве

одредница
СРЪБСКЪ F 44

облик
СРЪБСКЫМИ F 1

врста речи граматички облик
придев п инс М ж

избор граматичког облика

број појављивања 44

облици	граматички облик	F
СРЪБСКЫН	п н ј му	2
СРЪБСКЫН	п н ј му	1
СРЪБСКАА	п н ј ж	1
СРЪБСКАА	п н ј ж	1
СРЪБСКАА	п н ј ж	1
СРЪБСКАА	п г ј му	1
СРЪБСКАА	п г ј му	3
СРЪБСКАА	п г ј му	1
СРЪБСКАА	п г ј му	1
СРЪБСКЫЕ	п г ј ж	2
СРЪБСКЫЕ	п г ј ж	3
СРЪБСКЫНУХ	п г м му	1
СРЪБСКОМОУ	п д ј му	2
СРЪБСТЪН	п д ј ж	1
СРЪБСКОН	п д ј ж	2
СРЪБСЦЫН	п л ј ж	1

поебѣтъ прѣдлагаю слышштимъ, не оуть слышанїа тѣкмо ꙗа приемъ,
нѣ оуть чьстныиъ его оученикъ, иже съ нимъ съпостникъ и
страничествѣа съпостникъ, и хождѣнїа съродникъ, иже ꙗко прѣбогатое
скрѣпиште иди причестїе оутьче иже по нѣхъ оного стадоу писаниемъ
оставише. Прѣдлагаетъ же ѿ моужьна слово не нешоуштаа ѿ немъ
спыскаюште, и ꙗко многыми похвалами се оукоримъ паче нежеми
похвалымъ, паче же соупшнѣхъ аште и аела идыснїти възможемъ,
благыни боудемъ, нешоудьн бо оуиъ невснѣнѣхъ похвалъ,
божьственнѣхъ въ коупѣ и аггаскынѣ, иже оуиъ нашъ ꙗко страстѣнъ
и нечїстѣ непостыжѣнъ идыаголати, обаче бога въ помошть
молитеамн его прїдываюште, еже по силѣ начинаемъ повѣсть,
начинаемъ же въздыскаюште оуть ноудожже подобно. подобно же
въдыскати оуть корѣне отърасла, и обрѣштемъ и объемимъ не оуть
трѣнїа нѣ оуть азды гродѣ.

Съ сынѣ въ жоупана великаго Неманѣ, владыкы срѣбскааго, иже
самодержавно владычествоваешоу въсѣми СРЪБСКЫМИ землїами, еже
глаголют се Дюканти Далматїа Травоуниа, къ вѣстокоу оубоу Иириѣ
прибликаюште се, къ западоу же рымьсцѣи области приаждшти. тѣ
оубо въше реченнїи моужь, благочїстнѣ сын и боговоаднїнѣ,
ништеобнѣнъ, много моужьстеа же воєводьствоомъ ꙗе аште кто инѣ,
и въсѣми благыми на земли въ добродѣнствѣ дѣло боудеу, паче же
сиуъ доверьнии нравы, бездобѣмъ и правдоу, мноастию и кротостию
оукраша се, постъ же по законуу себѣ женоу имвнѣмъ Анноу, и сиоу
ничимъже останаешоу благыиъ нравѣ моужа своего. роднїше же се има
сыны и дштерї, иуже просвѣтїше божьственнѣмъ крштенїемъ, и
свѣтымъ кнїгамъ и благыимъ нравомъ наоучїше, о господи вселенста
се. вѣрїемъ же многомъ мнїоушїимъ, и не родшти въше реченно
благочїстнѣноу Аннѣ, закарочи бо ю боъ ꙗкоже древае Аїю ꙗковоаю,
еже родштоу прѣжде не роднїи въ вѣрїамъ, и сего ради поносїма
и оскрѣпанѣна бѣеааше моужемъ своимъ. въ скрѣпѣ же и жалости оубла
соупште ѿ сиуъ, въ въздыснїи бо множдѣ въше доуша нѣхъ, ꙗкоу
прижити има и аште чедо, и об ношть ставша на молитѣбъ къ

Сл. 3: Пример лематизованог електронског корпуса дела *Житије Св. Саве* Теодосија Хиландарца: упит (тражена реч), основни облик (одредница), врста речи и њен облик, облици речи и њихова фреквенција у тексту (корпус је израдио Ђорђе Костић са сарадницима)

3. Лексикографов рад са корпусом

Да бисмо могли да објаснимо предности рада са корпусом у описној лексикографији, потребно је да најпре упоредимо овај рад са традиционалним начином израде речника.

У раду са конвенционалном грађом (листићима, фишама) лексикограф се увек служи различитим, више или мање култивисаним *претпоставкама*. Он *претпоставља* да ће примери са којима ради моћи да поткрепе сва значења речи у језику, као и да ће бити репрезентативни на више планова: територијалном, хронолошком, дијалекатском, жанровском и сл. Са друге стране, корпус обухвата *све* контексте употребе неке лексичке јединице у језику, и даје могућност да се одређене тврдње (нпр. о распореду значења у речничком чланку) поткрепе статистички. Поред ове особине, корпус има још једну значајну одлику која га разликује од конвенционалног речничког материјала. Лексикограф који се служи традиционалним методама увек остаје у равни *континуираног текста*: сва његова тумачења, интерпре-

тације, увиди и сл. везани су за знање о тексту као извору примера. Са друге стране, корпус пружа могућности повезивања и интерпретације које превазилазе раван текста: будући да му се не прилази директним читањем, корпус је у стању да омогући неконвенционално повезивање различитих типова контекстуалних информација.

Постоји више начина на које лексикограф може користити предности електронског корпуса за израду описног речника. Ми ћемо размотрити два: *анализу синтагматских лексичких спојева* и *рад са анотатима*, који спадају међу најчешће коришћене методе у корпусној лексикографији.

3.1. *Анализа синтагматских спојева* се заснива на теорији по којој главни носиоци значења нису саме речи, већ речи у свом типичном лексичком окружењу (колокацијама, идиомима, фразама итд.). Уколико се анализирана реч типично јавља у датом окружењу, рачунар је у стању да издвоји и систематизује његове елементе (нпр. колокациону структуру речи) и да их представи лексикографу на прегледан начин. Тиме се скреће пажња на одређене аспекте употребе речи који остају занемарени у конвенционалној речничкој обради.

а. *Анализа синтагматских спојева и конотација*. Узећемо за пример употребу лексеме *режим* у српском језику. У Речнику МС, поменута лексема се дефинише на следећи начин:

режим, -има м фр. **1.** *начин, систем владања, управљања државом, државни поредак*. – Аустрија је увела [у Босни] крут режим (Јов. Ј.). Танзанија неће подвргнути никаквој промени свој став према бијелом режиму Југа (ВУС 1970).

2. а. *тачно одређен ред, начин живота (у погледу рада, одмора, исхране у болницама, опоравилиштима, казним заводима и сл.)*. – Натјецатеље ваља упозорити да не мијењају режим живота и режим исхране (Свибен Б. 1). Тамнички режим попушта (Вујач. Мир.). **б.** *систем правила, прописа, мера потребних за одређен циљ*: ~ студија. – Режим штедње и рационализације на штету радничке класе ... није на мјесту (Крл.).

3. *промена количине воде у реци у току године, просечни годишњи ток водостаја*. – Плувијални водени режим имају оне ријеке чији водостај зависи о количини кише (Калм. Р. 1).

4. *систем, устројство уопште*. – Водена комуникација ... Морава–Вардар ... морала би се прећи режимом устава (Цвиј.). Режим награда више не постоји (МПД 1936).

Изр. **мокри** ~ *слободна производња и продаја алкохолних пића*. – Сваке недеље бродови из Америке довозе многе туристе који ... уживају у ”мокрим режиму”, кога су били лишени у својој земљи (Петр. Мих.). **суви, сухи** ~ *забрана производње и продаје алкохолних пића у неким земљама, прохибиција*. – Кемал, велики реформатор Турске, увађа у целу својој држави суви

режим (Миланк. 1). Постао [би] присташа умјереног сухог режима (Обзор 1932).

Структура ове одреднице у речнику наводи на закључак да се у дефинисању пошло од општег значења *режима* као *система (уређености)* или *поретка*, а да је даља семантичка диференцијација извођена према врстама те уређености у вањезичкој стварности (*режим* као *државна управа*, *режим* као *систем правила*, *режим* као *систем промене* итд.).

Међутим, претрага лексеме *режим* у корпусу савременог српског језика Д. Витаса даје другачију слику о њеној актуелној употреби. Квантитативно, од 4180 примера употребе ове именице у корпусу велика већина (19 од 20 примера) реализује се у првом значењу (*режим* као *државни поредак*, *влада*, *законски ауторитет* и сл.), што упућује на закључак да је нијансама овог значења у речнику требало дати више простора. Са друге стране, преглед лексичког окружења ове лексеме говори о томе да се она не јавља изоловано, већ у следећим типичним лексичким спојевима:

1. podrivan je taj neokomunistički i totalitarni	<režim>	, ali i država koja je unosila nestabilnost
2. vladao je nekulturni obrazac jer je totalitarni	<režim>	, u nameri da spreči prosvetljenje
3. hladnoratovska jeza šezdesetih, pakao totalitarnih	<režima>	, ratni pogromi, pad berlinskog zida, černobil
4. nepravedno proglašeni od strane komunističkog	<režima>	za izdajnike i državne neprijatelje
5. ostavinska rasprava za komunističkim vampirskim	<režimom>	biće izvesnije da, umesto pljačke i otimačine
6. dolaska na vlast, a to je da se sruši nedemokratski	<režim>	i uvede demokratija, da se naša zemlja otvori
7. rekao je Koštunica i naglasio da se " autoritarni	<režim>	urušio, suočen sa narodom
8. u doba Restauracije (1815 - 1830). Autoritarni	<režim>	nametnut štampi zakonom iz 1814 .
9. natpisa u štampi o milionima maraka koje je bivši	<režim>	izdvajao iz republičkog i saveznog budžeta
10. Nije poznat tačan broj osoba koje je bivši	<režim>	smatrao opasnim . - Ko su 400 ljudi koji su imali
11. da su radnici i omladina skinuli jedan diktatorski	<režim>	. To je prva revolucija koja je izvedena, po nas
12. susednih afričkih zemalja koje su osudile diktatorski	<režim>	, kao i EU i SAD koji su nakon nedemokratskih izbora
13. i neka sekta koja je pala s neba i kao da Hitlerov	<režim>	nije podržavalo najmanje 90 odsto Nemaca
14. da će severnokorejski, poslednji staljinistički	<režim>	u svetu, propasti . Mnogi od 22 miliona Severnokorejanaca
15. Nikad taj staljinistički	<režim>	nije znao šta da radi s nama političkim zatvorenicima
16. ispitivanje Furtvenglerove povezanosti sa nacističkim	<režimom>	zbog čega je posle Drugog svetskog rata vođena

17.	Ova je agencija opstala i pod nacističkim	<režimom>	, dok su posle 1934 . Continental i Union bile
18.	Posle smrti kneza Mihaila , pod namesničkim	<režimom>	, na čijem se čelu našao budući šef Liberalne
19.	identifikacijom svetoandrejskih liberala s namesničkim	<režimom>	, bio izgubio . Kada su , krajem 1873 , voljom kneza
20.	I , kako vam je to vraćeno ? Postali ste žrtve	<režima>	. Odjednom su hteli sve da vam pokupe : televizij
21.	Borci za prava zaposlenih često su žrtve	<režima>	širom sveta : za godinu dana ubijeno je , nestal
22.	sa Staljinovim portretom , i one su takode žrtve	<režima>	. . . " Arhipelag Gulag " nije promenio moju svest
23.	diktatura surove sile " i " diktatura jednog propalog	<režima>	" , a razuma nigde . Višeslojno delo Švajcarski
24.	nasledili od pljačkaškog i neodgovornog propalog	<režima>	ne dozvoljavaju ni vladi ni meni da se ovom problemom
25.	jna kontrola putem provokatora , progon protivnika	<režima>	, cenzura štampe , likvidacije . . . - Neophodno
26.	e otkrio da postoji program za ubijanje protivnika	<režima>	smrtonosnim dozama radijacije . Soba u kojoj su
27.	optužuje Monroviiju da vojno podržava protivnike	<režima>	u Sijera Leoneu . Bezbednosno utakmica je prošla
28.	Sindikalisti su na crnoj listi raznih	<režima>	češće nego što se obično misli
29.	nema saosećanja za one koji su bili u prvim redovima	<režima>	. Mislim da je ova dilema neizbežna za svaki
30.	ustavnost i onih koji su bili pristalice vojnog	<režima>	. Prebacujući vladi licemerje , liberali su postali
31.	Marti vodio je gerilski rat protiv vojnog	<režima>	koji je uživao snažnu podršku američke administracije
32.	počinio zločina tokom vladavine zloglasnog	<režima>	crvenih Kmera sedamdesetih godina 20 . veka . Za

Za razliku od rečничке грађе, у корпусу су уочљиве бројне колокације типа „придев+именица”, као нпр.: *тоталитарни режим, комунистички режим, стаљинистички режим, диктаторски режим, ауторитарни режим, бивши (стари) режим, недемократски режим, Хитлеров (Титов, Бушов) режим, нацистички режим, намеснички режим, злочиначки режим, злогласни режим* итд. Ове колокације, изузев у једном случају (*намеснички режим*) носе изразито негативну конотацију. Ту конотацију носи и колокација *стари режим* (у супротности са колокацијом *нови режим*, која је конотирана позитивно, али се у корпусу јавља у далеко мањем броју примера).

Све изложено говори у прилог дефиницији *режима* као *политичког система или диктатуре са изразито опресивним мерама*. Ту дефиницију потврђују и речи и синтагме које се типично јављају у лексичком окружењу ове именице: *бити жртва режима, диктатура режима, бити на црној листи режима, прогон (убијање) противника режима* итд.

Сви набројани примери наводе на закључак да именица *режим* у српском језику има изразито негативно конотирану семантичку прозодију. Та прозодија чини део наслеђа њене употребе у политичком дискурсу друге половине 20. века. За лексикографа, експлицирање ове негативности (у дефиницији или путем квалификатора) је важно, јер кориснике речника треба упутити на чињеницу да називање неког политичког система *режимом* може носити увредљиву поруку.

б. *Анализа синтагматских спојева и успостављање нових значења.* Поред откривања конотационог потенцијала лексема, анализа колокација у корпусу често упућује и на постојање нових домена њихове примене, који готово по правилу значе и настанак нових значења. Узећемо за пример лексему *икона*, која се у Речнику САНУ дефинише на следећи начин:

икона¹ ж (грч. eikon, слика, лик, лат. icon) **1.** *слика Исуса Христа, Богородице, неког свеца или каквог призора из њиховог живота, израђена обично на дрвеној или лименој подлози (у православним црквама и кућама); слика свеца породичног заштитника, чији се дан слави као крсно име.* – Родитељи различне иконе по црквама и по манастирима деци толкују (НП Вук 1, 127). Народни мајстори [под Турцима] раде иконе, на којима су апокрифни призори (Ђорђ. Т. 6, 11). На олтару бијаше икона св. Миховила са силним крилима и големим копљем (Шим. 2, 14). На источном зиду је ... икона (слика свеца ког та породица слави) а пред иконом кандило (Дед. Ј. 3, 88). На зиду је висила једна стара дрвена икона светога Саве (Лаз. Л. 1, 102). Не проносим више старинскога Бога, | ко икону свету за домаћи кут (Уј. Т. 8, 57). У соби, у углу, икона, пред њом ужежено кандило (Лукић В. 1, 22). Видев је чисту као икону, горко ... проплачем (Наст. 1, 14). Тај момак [је] ... пазио мајку као икону (Брл. 1, 64).

2. *заст. цртеж, слика уопште.* – У Дрезди [је] галерија од икона у Шталгебајде-у (Ат. Б. 3, 473). Ако ћу историчну икону радити, треба ми модел (Јакш. Ђ., Кост. Мил. 1, 49). Сад радим на једној икони из србског ослобођења (И., 69). Најновије, врло важно [је] ... дело о еуропским птицама са лепим иконама ... птица (Панч. 1, 10). фиг. Остави за собом ову лепу панораму, у којој је најлепша икона Вишеград и околина (Ат. Б. 3, 464).

3. *врста друштвене игре.* – Икица ... им изређа неколико ... игара као: „Иконе”, „Поште” ... и још неке (Срем. 4, 226).

Изр. **престолна** ~ *икона у цркви над олтаром.* – Унутри у цркви ест̄ ново темпло ... престолњима иконама ... украшено (Вујић Ј. 4, 211–212). Христос сиђе с иконе престолне (Змај 1, 606). **целиваћа (целивача)** ~ : Целиваћа икона ... [је] икона која се на дан онога свеца, који је на њој намолован, намјести у јутру наред цркве, те је људи цјелују (Војв., Вук, Рј., под целиваћа икона). – Доносила би га [босиљак] и китила целиваће иконе (Шапч. 7, 70). Прије су поједине дијелове одијела болесникова вјешали у цркви о „цјеливачу икону” (икона коју цјеливају) (Мићевић Љ. 1, 101).

Структура одреднице *икона* у Речнику САНУ упућује на закључак да религијски дискурс представља доминантан домен примене ове лексеме у језику. На то, поред разуђене дефиниције и множине примера везаних за њено прво значење, упућују и фразеолошко поље ове именице (у потпуности везано за црквени контекст), као и маркирање не-религијске сфере њене употребе квалификатором „заст.”.

Са друге стране, преглед лексичко-семантичке спојивости лексеме *икона* у корпусу савременог језика упућује на закључак да њена актуелна употреба обухвата и друге домене, као што показују следећи примери:

1.	obožavanoj seriji Seks i grad. Glumica i savremena modna	<ikona>	, Sara Džesika Parker, rođena je kao dete Stivena
2.	provokaciji i seksepilu, zasele su na tron modnih reklamiranja, zbog iskorištavanja dece kao modnih	<ikona>	. Debi Hari, pevačica pank rok benda Blondi, osobitim
3.	imidžom obeležila '70-e , kao i savremena stari trend, vratila ženstvenost u modu i postala Premda je gotovo nemoguće pronaći popis stilskih Najplaćeniji ljudi u 2009. godini. Opra Vinfri globalna je	<ikona>	, zbog čitavog edukativnog sistema zapadnjačke kulture
4.	1945, te će i on, kao i Andrić, brzo postati jedna od i otpevala uživo nekoliko svojih pesama. Ta žena - lik i delo Čarlsa Mensona - jedne od najvećih pop Brena) pređe na našu stranu. Čak ni vaša kulturna Janis je postala nova rok	<ikona>	stila, britanska manekenka Kejt Mos.
5.	dobijamo i kik-es monstera, koji je danas kulturna odbačen, ali svi znaju da je genije. On je gotovo kulturna Selasije I -	<ikona>	stila. Njezino pravo ime je Heder Rene Svit,
6.	koji spada u sam vrh svetskog fudbala. Toti je «spaček» je postao jedna od najvećih automobilskih aprila. Potom bi trebalo da usledi pauza, kako bi folk	<ikona>	20-og veka bez imena Džeki Kenedi na njemu, estetika , koja je uspela da stvori i zaštititi bezbroj proizvoda
7.		<ikona>	nove jugoslovenske kulture. (Po političkim kuloarima
8.		<ikona>	, kulturna ličnost američke muzike, otpevala je u našem
9.		<ikona>	20-og veka, čoveka koji je između ostalog bio i
10.		<ikona>	, Nele Karajlić, više voli da uživa u zvukovima Dunava
11.		<ikona>	, jer niko pre nje nije pevao tako emotivno, tako
12.		<ikona>	SF-a, te naravno i horor filma
13.		<ikona>	među hakerima. Ako Tankado kaže da je algoritam nerešiv
14.		<ikona>	rastafarijanstva Jedna od važnijih ikona je Hajle Selasije I, rođen kao Tafari Makonen.
15.		<ikona>	italijanskog fudbala u zadnjih deset godina, a najbolji
16.		<ikona>	u povesti 2 CV: 60 GODINA LJUBAVI To je doajen
17.		<ikona>	čula odjek publike. A, ako on bude pozitivan, u šta
18.		<ikona>	

19.	FOLK	<IKONA>	CECA U SUKOBU SA ZAKONOM
20.	glumaca u filmu) u jednoj od scena prikazana kao gej	<ikona>	. Iste se godine u primerenijoj filmskoj posveti
21.	drug Tito nije nikad bio moj ideolog, niti nekakva	<ikona>	. Rekao sam mu i to da nikad nisam bio član Saveza
22.	kod Tifanija postala je jedna od najvećih filmskih	<ikona>	20. veka, a s njom se može meriti i uloga Elize
23.	najpoznatiji tango muzičar na svetu i jedna od najvećih	<ikona>	argentinskog tanga, koji je stvorio svoj vlastiti
24.	najnovijem filmu o Džemsu Bondu pojavljuje se novi Ford Ka.	<Ikona>	'nju ejdž' dizajna potpuno je prilagođena novom smeru
25.	prosto jer im se smanjilo polje delovanja (od yu	<ikona>	, do lokalnih kinematografija) Interesantan podatak
26.	zgoditaka zbog kojih je Azra i danas trajna	<ikona>	ex-Yu scene. No, pesnik koji je napisao neke od
27.	više uicaja na mlade nego pedratna ex Yu pank	<ikona>	Satan Panonski i njegovi klo(v)novi
28.	Osamdesete su Vendersa definitivno mazile, postao je	<ikona>	, sve popularnija u javnosti.
29.	pokojni Majkl Džekson, onaj pravi, a ne ona tragična	<ikona>	popularne kulture, kaže da je na svojoj koži osetio
30.	Ali šta će Novak Đoković, srpska teniska	<ikona>	i momak koji je najzaslužniji što je Srbija dobila
31.	„Oprin sindrom“ – američka	<ikona>	kao odraz američkog društva
32.	s američkim društvom koje je, baš kao i nacionalna	<ikona>	, naduto i u depresiji. Iscrpnije

Наведени примери употребе именице *икона* представљају приказ њених најфреквентнијих колокација у корпусу савременог језика. Ове колокације су релативно новог датума (воде порекло из последњих деценија 20. века), релативно честе (у корпусу се просечно јављају у 4 од 10 случајева), и указују на значење лексеме *икона* као *особе или предмета дивљења или обожавања*, о чему сведоче њени бројни лексички спојеви: *модна икона*, *стилска икона* (или *икона стила*), *икона дизајна*, *глобална икона*, *икона културе*, *аутомобилска икона*, *рок (панк, поп, фолк) икона*, *фудбалска (тениска) икона*, *национална икона*, *YU-икона* итд.

Поменути лексички спојеви упућују на закључак да лексема *икона*, употребљена у регистру популарне културе (музички и модни магацини, спортска штампа итд.), имплицира постојање скупа пожељних, позитивно конотираних особина: младости, лепоте, богатства, популарности, успеха (ако се користи уз особе) – или визуелне препознатљивости и симболичког друштвеног статуса (ако се користи уз особе и предмете). Такође, даљом анализом корпусног материјала, лексикограф би морао да примети и то да лексема *икона* у овом значењу постаје подложна деплецији (семантичкој истрошености), у ком кључу би требало тумачити и настанак синтагми

типа *култна икона*, која представља својеврсни плеоназам. Напомену о овим процесима (можда и у виду засебног значења) такође би требало уврстити у речнички чланак.

в. *Фреквенција синтагматских спојева и питање доминантних значења*. Сравнивање обрада лексема *режим* и *икона* у речнику са сликом њихове актуелне употребе у корпусу наводи на закључак да на формирање значења у речнику, поред логичких и историјских критеријума, утиче и лексичко окружење у коме се те речи јављају. Синтагматски спојеви могу бити више или мање фреквентни: они највеће фреквенције одговорни су за настанак доминантних значења речи, која понекад диктирају њихову целокупну семантичку парадигму. Констатација о постојању доминантних значења речи нужно отвара бројна друга питања, између осталих и о начину на који је структуриран речнички чланак.

Узмимо за пример глагол *побрати*. У корпусу савременог српског језика, овај глагол по правилу колоцира са апстрактним именицама, као што је видљиво у следећим примерима:

1.	koji je " zakucavao " i bodrio saigrače , a	<pobrao>	simpatije i zbog prijateljskih gestova prema rivalu
2.	Dimitrij D . Šostakovič " najveći uspeh	<pobrala>	je kompozicija " Pravoslavnije " koju je Georgije
3.	Endiju Vorholu (izdanje novosadskog " Prometeja ")	<pobrala>	je krupna priznanja . Visoki kritički standardi
4.	bilo eliminatorskog karaktera a Trumbetaševa je	<pobrala>	sve komplimente za izvođenje ruskog repertoara .
5.	moгућности koje pruža kompjuter . Lidiја Tomić	<pobrala>	je pohvale svojom analizom dela Miodraga Bulatoviča
6.	direktor manifestacije . - Zašto su jedne predstave	<pobrale>	aplauze , a druge - nisu Novi Sad , 10 . juna
7.	na zaječarskoј sceni su aplauze najpre	<pobrali>	glumci Ateljeа 212 u predstavi " Art " (Jasmina
8.	koju je prošlo više od 500 mladih autora . Sve	<pobrane>	lororike i priznanja pripisuju se osnivaču
9.	pravoslavne muzike u Hajnovki u Poljskoј gde je 1995 .	<pobrao>	prvu nagradu . Prikazao je , za amaterski hor
10.	u kojem tumači gotovo monodramski glavnu ulogu ,	<pobrao>	najveći broj glasova gledalaca . Sudeći po brojnim
11.	instument za tango - bandoneon . Izvanredne kritike	<pobrao>	je svuda gde je nastupao a svirao je i pod dirigentom
12.	jednu " porciju " zadovoljstva što je film i ovde	<pobrao>	dobre ocene i fantastične reakcije publike koja
13.	Kriv nam je sponzor koji je	<pobrao>	proviziju a znali smo unapred kako je sistem
14.	Salva pohvala koju je početkom marta	<pobrao>	na salonu u Ženevi ili odlične ocene koje su mu
15.	Potom... Pitanje je ko bi od političara	<pobrao>	zasluge: Predsednik ili premijer. Meni svejedno

16.	stadiona, samo je malo izmjenio detalje u okolinu i	<pobrao>	lovu za treće mesto
17.	Posljednji studijski album Planta "Mighty Rearranger"	<pobrao>	je odlične kritike, i na krilima tog albuma jedan
18.	solidarna. Narod ne sme da ima pokvarenu maštu.	<Pobrao>	je sve lovorike. Da bi se prehranio. Imamo ludačku
19.	iz Niša, dvadesetogodišnji Marko Pavlović, koji je	<pobrao>	ovacije svojim nastupom u finalu serijala Ja imam

Употреба глагола *побрати* у корпусу Д. Витаса упућује на закључак да се он, у највећем броју примера, јавља у значењима *постизање успеха* (колокације *побрати симпатије, побрати аплаузе, побрати комплименте, побрати похвале, побрати ловорике, побрати добре (одличне) оцене, побрати заслуге, побрати овације* и сл.), и *зарађивање новца* (колокације *побрати зараду, побрати провизију, побрати лову*). Колокациони потенцијал овог глагола готово у потпуности је везан за његово апстрактно значење, што упућује на закључак да се његов семантички садржај у актуелној језичкој употреби доминантно реализује у апстрактном домену. Такав закључак може довести лексикографа у искушење да ово значење посебно истакне у речничком чланку, чиме би скренуо пажњу корисника са његове историјске и логичке организације на приказ актуелног стања у савременом језику.¹

3.2. *Рад са анотатима.* У делу посвећеном карактеристикама корпуса истакли смо да је анотација поступак којим се речима у корпусу придају одређене језичке информације морфолошког, семантичког или синтаксичког типа. Рачунарском синтезом, као и лексикографском анализом ових информација, могу се утврдити бројне међузависности између структурних и семантичких реализација лексеме које остају непримећене у традиционалној речничкој обради.

Да бисмо ово доказали, извели смо следећи оглед. Узели смо једну лексему која је већ обрађена у Речнику САНУ (избор је пао на глагол

¹ Пример употребе глагола *побрати* у корпусу савременог језика упућује на закључак да се семантичка реализација неке лексеме може везати (готово) искључиво за апстрактни домен, остављајући нереализовано (или минимално реализовано) њено основно, конкретно значење. У традиционалној лексикографској пракси, ова појава се обично тумачи анегдотом по којој су скупљачи грађе често ексцерпирани примери за „необична” и „удаљена” значења речи, остављајући по страни она „обична” и „базична”. Међутим, примери из корпуса показују да то анегдотско тумачење не мора бити тачно: „недостатак грађе за обична значења речи” може представљати одраз актуелног стања у корпусу, а не пропуса у скупљању лексичке грађе. Све ово нас наводи на далекосежан закључак (који је потребно даље проверавати у лексикографској пракси): да полисемантичку структуру речи не чине само елементи њене *семантичке реализације*, већ и *елементи њеног семантичког потенцијала који остају језички нереализовани*.

видети, као прототипичан глагол визуелне перцепције).² Затим смо, користећи примере из речничке картотеке и корпуса Д. Витаса, за овај глагол начинили посебан анотирани корпус који је обухватао око 8500 примера његове употребе у различитим регистрима српског језика, у периоду од 1800. до 2010. године.³

Сваки пример у корпусу је анотиран са три типа информација: о формалној структури конструкције у којој се реализује глагол *видети* (нпр. *видети некога у нечему*, *видети нешто од некога* и сл.), о синтаксичко-семантичком типу те конструкције (нпр. *двовалентан прел. гл. + прави објекат*), и о рекцијским допунама глагола *видети* (њиховим конституентским облицима и функцијама) у оквиру тих конструкција.

Захваљујући овим анотатима, били смо у могућности да израдимо мапу синтаксичко-семантичке реализације глагола *видети* у српском језику, коју представљамо у следећој табели:

	Формална структура констр.	Синтаксичко-семантички тип констр.	Пример	Рекц. доп. 1: функција	Рекц. доп. 1: конст. облик	Рекц. доп. 2: функција	Рекц. доп. 2: конст. облик
видети као непрелазан глагол:							
1. а.	<i>видети</i> (-)	непрел. гл.	Могу да видим без наочара				
1. б.	<i>видети</i> (негде/на неки начин)	непрел. гл. + одредба за место/начин	Патријарх је видео у будућност; Гарашанин види црно				
видети као прелазан глагол:							
2. а.	<i>видети некога/нешто</i>	двовалентан прел. гл. + прави обј.	Ја нисам видео мог читаоца	прави обј.	Ак.		
2. б.	<i>не видети нешто</i>	двовалентан прел. гл. + прави обј. + негирана речен.	Овога дрвета ја нијесам видео	прави обј.	Ген. (партит.)		
2. в.	<i>видети нешто</i>	двовалентан прел. гл. + прави обј. (зависна речен.)	Скоро је кречено, видиш да је чисто	(изрични) прави обј.	везн. да + зависна изрич. речен.		

² Глагол *видети* обрађен је у другом тому Речника САНУ, у 24 семантичке реализације (у основном и повратном облику) са фразеолошким пољем.

³ Овај оглед, који обухвата обраду глагола *видети* у контексту дигитализације лексикографских ресурса Речника САНУ и његове модернизације, објављен је у раду Ристић–Ивановић 2011. Овде преносимо део огледа који је везан за рад са анотатима.

2. г.	видети некога/нешто у нечему (у некој ситуацији, стању и сл.)	травалентни прел. гл. + прави обј. + одр. места као локализатор (у + Лок.)	Видели смо Милоша у унутрашњој политици; Наука види све у еволуцији	прави обј.	Ак.		
2. д.	видети некоме нешто	травалентни прел. гл. + лог. субј. у дат. + прави обј. (зависна речен.)	Видиш му да лаже	(изрични) прави обј.	везн. да + зависна изрич. речен.		
3. а.	видети нешто од некога	дворекцијски прел. гл. + прави обј. + неправи (индиректни) обј.	Нећу од њега видети никакву корист	прави обј.	Ак.	неправи обј. (као доп. потицања, порекла)	од + Ген.
3. б.	не видети нешто од некога	дворекцијски прел. гл. + прави обј. + неправи (индиректни) обј. + нег. речен.	Нисам од њега видео никаква одговора	прави обј.	Ген. (партић.)	неправи обј. (као доп. порекла)	од + Ген.
3. в.	видети нешто у некога	дворекцијски прел. гл. + прави обј. + неправи (индиректни) обј.	Које чудо снаге и лакоте / У њих данас овђе видијесмо!	прави обј.	Ак.	неправи обј. (као доп. припадања)	у + Ген.
4.	видети нешто у некоме	дворекцијски прел. гл. + прави обј. + неправи (индиректни) обј.	Модерна критика не види у њему наставак те књижевне линије	прави обј.	Ак.	неправи обј. (као доп. порекла)	у + Лок.
5.	видети некога/нешто као нешто	дворекцијски прел. гл. + прави обј. + неправи (индиректни) обј.	Прогнозери виде Европу као још старију; Корисници виде мобилни Интернет као скуп доступних услуга	прави обј.	Ак.	неправи обј. (као доп. објекту)	као + Ак. / Ном.
6.	видети за некога	двовалентни прел. гл. + непр. обј.	Да видимо за Петра, ђе смо га оставили	неправи обј. (у значењу користи)	за + Ак.		
7.	видети на нешто	двовалентни прел. гл. + непр. обј.	На сат је могла лепо видети с прозора	неправи обј.	на + Лок.		
8. а.	видети се нешто (од стране некога)	пасивна констр. + прави обј.	Не види се прст пред оком!	прави обј.	Ак.		

8. б.	видети се некоме нешто	безл. констр. + лог. субј. + прави обј. (зависна речен.)	Види му се да је странац	(изрични) прави обј.	везн. да + зависна изрич. речен.				
9. а.	видети себе негде	тривалентан прави повр. + одр. места као локализатор (у + Лок.)	Видео се у огледалу	прави обј.	Ак.				
9. б.	видети себе у нечему (у некој ситуацији, стању и сл.)	тривалентан прави повр. + прел. гл. + прави обј. + одр. места као локализатор (у/на + Лок.)	Животиња, кад се види у опасности, брани се Царев зет се види на невољи	прави обј.	Ак.				
10.	видети се с неким	узајамно повр. + непр. обј.	Имао сам срећу с вама се видети и познати	неправи обј.	с + Инстр.				
11. а.	видети себе неким	повратни семикопулативни гл.	Заузео је и он израз дипломате, и готово се видео амбасадором	допунски предикатив	именица/им. синт. у инстр.				
11. б.	видети себе некаквим	повратни семикопулативни гл.	У овом тренутку, видела се још старија него што је	допунски предикатив	придев у компаративу				
11. в.	видети се некоме неким	семикопулативни гл. + лог. субј.	Ако ти се видим крадљивцем, глад ме чини таквим	допунски предикатив	именица/им. синт. у инстр.				
11. г.	видети се некоме некаквим	семикопулативни гл. + лог. субј.	Бегу се то види дивније од свих чудеса	допунски предикатив	придев у компаративу				
12.	види се (-)	нултовалентни безл. повр.	Како је то било? - Видјело се, љубило се						
13.	видети се (од стране некога)	повр. у безл. конструкцији	Нису дошли да виде, него да се виде						
	Формална структура констр.	Семантички тип констр.	Пример	РД 1: ф.	РД 1: к. о.	РД 2: ф.	РД 2: к. о.	РД 3: ф.	РД 3: к. о.
14.	видети је некога, некако, негде	безл. + прави обј. + допуна места + допуна начина	У гори га је често видјети	прави обј.	Ак.	допуна места	у + Лок.	доп. за начин	прил. често

Сравњивањем лексикографске обраде глагола *видети* са анотираном грађом из корпуса утврдили смо да постоје три могућа начина ревизије постојећег речничког чланка: а) додавање нових значења у оквир већ формираних значењских тачака; б) додавање нових значењских тачака, које репрезентују новооткривене семантичке комплексе, у речнички чланак; и в) нова организација значења у речничком чланку.

а. *Додавање нових значења у оквир формираних значењских тачака.* У Речнику САНУ, примарно значење глагола *видети*, у коме се он реализује као непрелазан глагол, идентификовано је и дефинисано само једном семом:

видети ијек. **видјети** ... **І. 1.** доби(ва)ти, примити, примати чулом вида светлосне утиске, слике предмета; исп. виђати. – Нит' бијаше зв'језде ни мјесеца; | Али Мутап и по мраку види (НП Вук 4, 300). Не знам како ћу [писмо] моћи довршити, јер једва на очи видим (Гар. И. 2, 32). Ја на очи не видим од муке (Весел. 6, 261). Коњи много боље виде него људи (Вуков. А. 1, 44). Слепац не види (Ред.). фиг. Бранковић само себе гледаше, од народа се одвајаше и не виђаше далеко (Дан. Ђ. 7, 111). На људе ... који виде једва до по пласта није притисак ни потребан (Отаџб. 1913, 12/3).

Међутим, увид у анотирану грађу показује да се, у оквиру примарног непрелазног значења овог глагола, издвајају и друге семантичке реализације: значења типа *бити проицљив, предвиђати* (нпр. *видети у будућност, видети у срце човека, видети црно/ружичасто*); затим, синестезијски мотивисана значења типа *видети ушима, видети рукама*; као и апстрактна значења глагола *видети* као *просудити/просуђивати, проценити/процењивати, запазити/запажати* (табела, пр. 1а–1б). Дефинисањем набројаних семантичких реализација у речничком чланку на основу примера из корпуса добија се следећа ревидирана обрада непрелазног значења глагола *видети*:

видети ијек. **видјети** ... **І. а.** доби(ва)ти, примити, примати чулом вида светлосне утиске, слике предмета (нав. пр.). **б.** бити проицљив; предвидети, предвиђати. – Бранковић само себе гледаше, од народа се одвајаше и не виђаше далеко (Дан. Ђ. 7). Године дакле 1856 ... настат' ће време, у комъ ће се доказати, да ли е умираоћи патриархъ уистину видио у будућност (Поз. 1849). Гарашанин види црно, [и] кука да код нас све иде наопако (Јов. С. 1). **в.** (о слепој особи) примати, примити визуелне утиске неким другим чулом (нпр. чулом додира или слуха). – Ђорђе је видео ушима (Лаз. Л. 1). Ти знаш да он само рукама види, а ти си његово око (Вукић. И. 1).

2. *просуђивати, проценити, процењивати; налазити, сматрати; увиђати.* – А да коме ћу дати бригадијерство? ... Коме ти видиш (Пав. 3). Кад ове новце примите, пођите у Будим и дајте слова салити, како ви сами видите

(Њег. 10). Не волим Ћинђуве, не волим украсе, ништа не носим на себи, не фарбам се као што видите (Нова грађа).

б. *Додавање нових значењских комплекса у речнички чланак.* Анализа анулиране базе показала је да се обради глагола *видети* могу додати и нови значењски комплекси, који су мотивисани новим начинима његове семантичке реализације. Тако се, у хронолошки новијој грађи, издвајају случајеви у којима се гл. *видети* јавља са правим објектом у облику акузатива без предлога, као и неправим објектом у форми поредбене конструкције („видети некога/нешто као нешто”, табела, пр. 5). Оваква употреба гл. *видети* указује на два нова значења: једно са објектом „+ аниматно”, а друго са објектом „– аниматно”, која се у обради могу представити на следећи начин:

3. (некога или нешто као нешто) **а.** *бити уверен, сматрати да неко има ону особину која се исказује поредбеном конструкцијом.* – Они који га признају као замену за нарушену очинску моћ, као и они који га виде као потајно ишчекиваног младог вођу ... у дубини своје душе доживљавају јунака спаситеља можда понајвише као спасење за себе саме (Нова грађа); Жанеа виде као „површног козера и типичног малограђанина” (Нова грађа); Не значи ли то да ме они виде као финог, млитавог и такорећи болесног господина? (Нова грађа). фиг. Укратко, прогнозери виде Европу као још старију (пораст становништва до 2025. само за четири милиона), још уморнију, још неспремнију на дубље реформе и иницијативе (Нова грађа). **б.** *бити уверен, сматрати да нешто има она својства која се исказују поредбеном конструкцијом.* – И честе технолошке промене фрустрирају кориснике. Они виде мобилни Интернет као скуп доступних услуга, а не најновијих технолошких решења (Нова грађа); Други пак узрок подвајања полова ... многи виде као недостатак саме институције брака, тачније у њеној неприлагођености садашњем развоју свести (Нова грађа).

в. *Нова организација значења у речничком чланку.* Нова организација значења у речничком чланку код гл. *видети* заснива се на другачијој концепцији у његовој обради, која је базирана на анализи синтаксичких ановата. Наиме, конструкције типа „видети себе/се неким/некаквим”, у којима се гл. *видети* јавља као семикопулативни глагол са одеђеним падежним допунама (табела, пр. 11а–11г), у Речнику САНУ су представљене као два раздвојена значења:

II. ~ се 1. *угледати самог себе, свој лик (у огледалу и сл.). б.* фиг. *замислити, замисљати самог себе.* – Заузео је и он израз дипломате, и готово се видио амбасадором (Калес 1, 28).

5. заст. *чинити се, изгледати.* – Ти се видиш јунак од мејдана (НП Вук 2, 423). Ви сте као окречени гробови, који се споља виде лијеви а унутра су пуни костију мртвачкијех (Вук 11, 24). Милан ми се види мудар и озбиљан

(Шапч. 7, 202). Бегу се то види дивније од свих чудеса (Мил. М, Ђ, 18, 88). Кроз мокра стакла трамвајских кола још се јаднијом видјела улица предграђа (Нех. 1, 5). Како ми се види, не ће најљепше сунце гријати у будућности твоју Софију (Ковачић 1, 46).

Ако се узму у обзир синтаксичке функције глагола и облици њихових допуна, поменута значења могла би се објединити на следећи начин:

П. ~ се 1. *угледати самог себе, свој лик (у огледалу и сл.).*

2. (неким, некаквим) **а.** (у правом повратном значењу) *замислити, замисливати самог себе (као носиоца неког својства, особине и сл.).* – Заузео је и он израз дипломате, и готово се видио амбасадором (Калеп 1, 28). У овом тренутку, видела се још старија него што је (Ник. А. 1). **б.** (у неправом повратном значењу, често са логичким субјектом у дативу) *остављати некакав утисак, изгледати некаквим, чинити се, причињавати се.* – Ти се видиш јунак од мејдана (НП Вук 2, 423). Ви сте као окречени гробови, који се споља виде лијеви а унутра су пуни костију мртвачкијех (Вук 11, 24). Милан ми се види мудар и озбиљан (Шапч. 7, 202). Бегу се то види дивније од свих чудеса (Мил. М, Ђ, 18, 88). Кроз мокра стакла трамвајских кола још се јаднијом видјела улица предграђа (Нех. 1, 5). Она се [реч] Французу ружна и рапава видила (Ис. 1). Марија, ово је важна новина. — Мени се види смешна (Стер. 13). Зар се теби твоја кожа никад не види сува и рапава? (Цвијан. 1).

Из свих изложених примера рада са електронским корпусом може се извести један општи закључак. Увиди који произилазе из корпусне анализе, поред тога што обogaђују садржај и информативност речника, често могу довести и у несклад са традиционалним лексикографским сазнањима. Разлика између конвенционалне речничке обраде и обраде која је изведена на основу корпуса чак може бити тако велика да лексикограф стави пред избор – хоће ли се бавити „лексикографијом *потпомогнутом* корпусом” или „лексикографијом *вођеном* корпусом”. У првом случају, наставиће да израђује описни речник без преиспитивања увида који се сматрају коначним (нпр. о подели глаголских значења на основна и повратна, о семантичкој идентификацији основних и енклитичких облика речи и сл.), ослањајући се на примере из корпуса као на допуну властитих сазнања. У другом случају, лексикограф ће бити принуђен да усваја нове методе описивања језика које се заснивају на ставовима, чак и на читавим теоријским позицијама, донесеним на основу стања затеченог у корпусу. Иако овај избор пре свега зависи од типа речника који се израђује (а умногоме и од обима и структурираности корпуса), мора се имати у виду и то да се посматрање језика у савременој лексикографији све више помера од интроспекције ка опсервацији, односно, да се уз потребу за општом тео-

ријом о томе како језик функционише јавља и потреба за информацијама о његовом актуелном функционисању.

4. Електронски речници

У досадашњем излагању разматрали смо напредне могућности које рачунарске технологије доносе изради речника и тичу се увида у актуелно језичко стање и информација које утичу на формирање речничког чланка. Са друге стране, коришћење рачунара у лексикографији може променити и начин на који се сами корисници служе овим типом приручника. *Електронска издања описних речника*, која развијају лексикографи и програмери, нуде бројне нове погодности – почев од медија преко којих се пласирају (ЦД и ДВД, интернет, мобилни уређаји), преко простора за складиштење информација, брзине и комплексности претраге, мултимедијалности, па до развоја пратећих програма, прилагодљивости речника кориснику итд.

У поређењу са „папирним” издањем, електронско издање речника поседује бројне предности. Ми ћемо размотрити оне најважније: предности везане за претрагу садржаја речника, предности везане за представљање језичких информација у речнику, и предности везане за интеракцију речника са корисником.

4.1. *Претрага садржаја*. Све традиционално израђене описне речнике одликује линеарно устројство. То значи да у потрази за траженом информацијом корисник мора ићи азбучним редом, од речи до речи, а затим и од значења до значења. Електронски речник ослобађа корисника од окова линеарности: до језичких информација се долази директно, непосредном претрагом елемената дефиниције или одреднице. Истовремено, корпус електронских речника омогућује систематско истраживање појединих сегмената језика, па резултат претраге не мора бити једна реч, већ све речи које деле тражену информацију.

Једна од најчешће коришћених предности таквог претраживања је „прочишћена” претрага речника. Употребом филтера који претраживачу диктирају издвајање само одређених сегмената речничког текста, корисник може уобличити различите типове креативних упита, нпр. *излистај све речи које имају етимологију типа А, датирају из периода од Б до В, користе се у регистру Г и имају једно термилошко значење*. Уз то, могуће је сачувати резултате ових претрага у посебним банкама података које служе кориснику (нпр. при превођењу одређених типова текстова).

Да би се омогућиле сложене претраге потребно је обележити делове сваке одреднице у речнику различитим типовима (рачунарски читљивих) информација. Овај поступак се назива *индексирање садржаја речника*. Индексирање (као и таговање корпуса) може обухватати различите ин-

формације: о врсти извора из којих се узимају примери, о временском оквиру употребе речи, о њеној припадности посебном регистру или терминолошком фонду и сл.

Посебан поступак представља *семантичко индексирање*, којим се појединачна значења речи квалификују према моделима језичке интеракције: типу ситуације, броју учесника, њиховим међусобним односима, комуникативним намерама и сл. Тако ће нпр. глагол *судити* носити једну индексну ознаку у значењу које се односи на фудбалску утакмицу (нпр. „Менини *суди* меч Звезда–Спартак”), другу у значењу које се односи на судски процес (нпр. „Дао [је злочинце] отпратити судбеном столу да им *суди* ради штете”), а трећу у значењу које се односи на индивидуалну процену неке особе или ситуације (нпр. „То није наше да *судимо*”). Скуп индексних ознака везаних за семантичку реализацију речи у одређеним ситуацијама назива се *мени речника*, и игра важну улогу у различитим типовима сложених претрага базираних на семантици. Израду индекса и менија речника обавља лексикограф у сарадњи са програмером, често напоредо са самим процесом његове израде.

4.2. *Представљање језичких информација*. Једна од предности електронских речника везана за представљање овако индексiranог садржаја лежи у могућности визуелног обликовања информација о значењу, најчешће у форми интерактивне анимације. Визуелни прикази значења, нарочито ако су израђени на основу индексног менија, пружају не само могућност тренутног сагледавања семантичке структуре речи (чије се нијансе даље могу истраживати кроз речнички чланак), већ и могућност синтагматско-парадигматског повезивања њихових појединачних значења. Комбинацијом слике о појмовној и идиоматској реализацији речи могуће је разуђену полисемантичку структуру свести на мањи број прегледних семантичких домена и истовремено показати међусобне односе и везе између њих.

Изложено представљамо на дијаграму радијалног приказа значења придева *оштар* из 19. књиге Речника САНУ. Поменути придев обрађен је у 22 засебне значењске тачке, са низом подзначења. Односи између ових значења могли би се визуелно представити на следећи начин:

Сл. 4: Радијални приказ семантичке структуре придева *оштар* (на материјалу из Речника САНУ): тражена реч, семантички домени и њихове реализације

У представљању свога садржаја, електронски речници користе и друге предности дизајна и интерактивности, нпр. различите типове формирања текста за различите типове података, разне врсте „искачућих прозора” са информацијама (граматичког, семантичког, контекстуалног типа), могућност да корисник сам изабере ширину презентованих информација (енциклопедијски, речнички, сведени ниво), приступ аудио и видео материјалима, мултимедијалне игре за едукацију (диктати, квизови, игре везане за повезивање звука и речи (код оноματοпеја), звука и слике и сл.), вежбе из граматике и правописа итд.

4.3. *Интеракција речника са корисником.* Интерактивност речника, у првом реду, подразумева његову широку доступност. Корисници траже да им подаци о језику буду доступни на медијима којима се служе, пре свега на рачунарима и мобилним телефонима, што подразумева присутност речника на интернету и мобилним мрежама. Пренос речника на ове медије доноси бројне нове изазове, нпр. одговарање на корисничке упите преко СМС порука, слање нових речи корисницима путем имејла итд.

Са друге стране, од речника се тражи да буде и прилагодљив, тј. да је у стању да одговори на специфичне захтеве различитих група корисника. Тако ће нпр. архитекта, медицинар или менаџер тражити од речника да му осветли специфично поље употребе језика, док ће студент или лектор више ценити могућност провере стеченог знања кроз различите задатке и вежбе. Од речника у савременом добу се очекује и да поседује властиту интернет-базу података, која се освежава новим речима и чини део његовог корпуса.

5. Закључак

Потреба за интерактивношћу електронских речника и лексикографије у целини потиче из њеног статуса у савременом добу. Можда и више него раније, корисници од речника траже *све* податке о језику који их могу интересовати. Став о речнику као ризници разноврсних језичких знања приморава лексикографа да развија активна знања о свим елементима лексичког система (акценту, интонацији, творбеној структури, стилском окружењу речи, синтаксичком окружењу, граматичкој парадигми, правопису, норми, терминологији) – као и да негује синтезу ових елемената у једној целини која показује сву сложеност њихових међусобних односа (нпр. утицај прагматичког контекста на развој значења). Лексикографија је, по својој природи, многострана и флуидна дисциплина, а правац којим ће се кретати у будућности зависи подједнако од интересовања корисника колико и од сазнања стечених у обради језичког материјала.

ЛИТЕРАТУРА И КОРИСНИ САЈТОВИ

- Бибер и др. 2004:** Douglas Biber, Susan Conrad, Randi Rippen. *Corpus Linguistics – Investigating Language Structure and Use*, Cambridge University Press, 1998. (IV ed. 2004). Студија о структури корпуса и корпусним истраживањима у односу на различите видове језичке варијације.
- Мејер 2004:** Charles F. Meyer, *English Corpus Linguistics – An Introduction*, Cambridge University Press, 2004. Студија о планирању корпуса, начинима његове анотације и стратегијама анализе.
- Кристал 2008:** David Crystal, *txtng – the gr8 db8 (Texting – The Great Debate)*, Oxford University Press, 2008. Инспиративна лингвотекстолошка анализа језика СМС комуникације.
- Ристић–Ивановић 2011:** Стана Ристић, Ненад Ивановић, „Предлог за модернизацију рада на Речнику САНУ”, *Грамматика и лексика у*

словенским језицима, зборник радова, Нови Сад – Београд: Матица српска – Институт за српски језик САНУ, стр. 529–553.

Р. САНУ XIX 2014: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, књ. XIX, Београд: Српска академија наука и уметности.

www.ruscorgora.ru – Национални корпус руског језика који броји преко 500 милиона токена, аотиран граматичким, семантичким, прагматичким, таксономским, аспектуалним и другим типовима информација.

<http://www.natcorp.ox.ac.uk> – Британски национални корпус (BNC)

<http://www.sketchengine.co.uk> – Електронски корпус десет европских језика (могуће је отварање бесплатног налога у трајању од месец дана).

<http://beta.visl.sdu.dk/visl2> – Сајт који даје широк увид у корпусну лингвистику у Европи.

<http://www.ldoceonline.com> – Речник савременог енглеског језика издавачке куће Лонгман, познат по инвентивном представљању садржаја.

<http://www.duden.de> – Речник савременог немачког језика издавачке куће Дуден.

БИБЛИОГРАФСКА БЕЛЕШКА

Поглавље монографије *Развој практичне и теоријске лексикографије* др Рајне Драгићевић први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Српске лексикографске институције. Београдска лексикографска школа* др Стане Ристић засновано је на измењеној и проширеној верзији рада „Прва лексикографска школа у Институту за српски језик САНУ”, *Шездесет година Института за српски језик САНУ*, зборник радова I, гл. уредник Срето Танасић, Београд, 2007: Институт за српски језик САНУ, стр. 131–149.

Поглавље *Грађа за Речник САНУ* мр Васе Павковића први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Утврђивање одреднице у српској лексикографији* представља већ објављени текст др Мирослава Николића „Тешкоће при утврђивању одреднице у речницима српског језика”, *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Нови Сад – Београд, 2002: Српска академија наука и уметности, Матица српска, Институт за српски језик САНУ.

Поглавље *Граматика у српским речницима* мр Александре Марковић први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Етимологија у српским описним речницима* др Јасне Влајић Поповић први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Квалификатори у српској лексикографији* др Стане Ристић представља проширену и промењену верзију поглавља књиге „Стилске

информације у дескриптивном речнику”, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Београд, 2006: Институт за српски језик САНУ, стр. 93–99.

Поглавље *Дефинисање у српској лексикографији* др Даринке Гортан-Премк представља проширену и измењену верзију рада: „О лексикографској дефиницији и систему лексикографских дефиниција у једнојезичном речнику”, који је објављен у *Прилозима*, књ. 21/2 МАНУ, Скопје 1996, 105–123.

Поглавље *Распоређивање значења речи у српској лексикографији* др Милице Радовић Тешић први пут се објављује у овој књизи, иако се ауторка бавила овом темом и у својој књизи *С речима и речником*, Београд, 2009: Учитељски факултет, стр. 93–103.

Поглавље *Фигуративна значења у српској лексикографији* др Даринке Гортан-Премк представља донекле измењену верзију рада „О квалификатору *фигуративно* у српским (српскохрватским) дескриптивним речницима”, *Лексикологија. Ономастика. Синтакса*, зборник у част Гордани Вуковић, Нови Сад, 2011: Филозофски факултет, 27–39.

Поглавље *Парадигматски лексички односи у српским описним речницима* др Милене Јакић први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Лексикографски метајезик у Речнику САНУ* др Ненада Ивановића први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Обрада израза у српској лексикографији* др Милорада Дешића заснива се на већ објављеном тексту М. Дешића „Критеријуми за одређивање фразеологизама у рјечницима савременог српскохрватског језика”, *Лексикографија и лексикологија*, зборник радова, Нови Сад – Београд 1984: Матица српска, Институт за српскохрватски језик.

Поглавље *Рачунарске технологије у српској лексикографији (могућности и перспективе)* др Ненада Ивановића први пут се објављује у овој књизи.

Поглавље *Будућност српске лексикографије* др Рајне Драгићевић први пут се објављује у овој књизи.

Резиме

Књига *Савремена српска лексикографија у теорији и пракси* посвећена је описивању метода које се користе у једнојезичним речницима савременог српског језика. Полази се од најважнијих токова у развоју европске и светске практичне и теоријске лексикографије, затим се осветљава развој српске једнојезичке лексикографије, да би се, потом, представили уобичајени лексикографски поступци у српској лексикографији у вези са одабиром и прикупљањем грађе, успостављањем одреднице, навођењем граматичких података и етимологије лексеме која се обрађује, те начином квалификовања сфере њене употребе. Затим се описују правила дефинисања, распоређивања значења и обраде фигуративних значења. Пажња се посвећује и синонимији, антонимији и хипонимији у дефиницијама, у примерима и у другим деловима речничког чланка. Анализирају се и проблеми у вези са обрадом фразеологизама и других вишечланих језичких јединица у речницима. Књига се завршава анализом потреба, могућности и тренутног стања у употреби рачунарских технологија у изради речника, као и кратким погледом на жељену будућност српске лексикографије.

CONTEMPORARY SERBIAN LEXICOGRAPHY IN THEORY AND PRACTICE

Summary

The book *Contemporary Serbian Lexicography in Theory and Practice* deals with the methods that are applied in monolingual dictionaries of contemporary Serbian language. Firstly, it highlights the trends in the development of European and worldwide practical and theoretical lexicography, then, it presents the evolution of Serbian monolingual lexicography, which is followed by a descriptive account of standard lexicographical procedures in Serbian lexicography concerning the selection and collation of the corpus, the organization of lexical entries, providing grammatical information and etymology of the treated lexeme, as well as the manner of qualifying its sphere of usage. This account is followed by a presentation of rules of defining and distribution of senses and the treatment of figurative meaning. Due attention is paid to synonymy, antonymy and hyponymy in lexicographical definitions, in example sentences and other parts of lexical entries. Furthermore, we analyzed the problems that arise in the treatment of phraseologisms and other multiword lexical units in dictionaries. The book ends with an analysis of needs, capacities and the state of the art in using computational technologies in dictionary-making, as well as a glance into the desired future of Serbian lexicography.